

3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення регулювання трудових відносин у сфері малого і середнього підприємництва та зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність». Закон України від 19 липня 2022 р. № 2434-IX.

4. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08/page5#Text>.

Андрій ЛАПКІН,

доктор юридичних наук, доцент, доцент
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

Дарина ЄВТЄЄВА,

кандидат юридичних наук, старший
дослідник, заступник директора
з наукової роботи Науково-дослідного
інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка
В. В. Сташиса Національної академії
правових наук України

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ ЕКОЦИДУ

В умовах повномасштабної війни перед Україною постали нові виклики у різноманітних сферах суспільних відносин, зокрема у сфері екологічної безпеки. Приміром, величезної шкоди довкіллю завдав підриг Каховської ГЕС 6 червня 2023 року, який призвів до смерті людей, а також масової загибелі тварин і рослинного світу. У цих умовах набуває актуальності дослідження екоциду як найнебезпечнішого злочину проти екологічної безпеки людства.

Кримінальне правопорушення «Екоцид», відповідальність за яке передбачена у ст. 441 Кримінального кодексу (далі – КК) України, виражається в масовому знищенні рослинного або тваринного світу, отруєнні атмосфери або водних ресурсів, а також вчиненні інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу. Розташування розглядуваного кримінального правопорушення в розділі Особливої частини КК України, присвяченому кримінальним правопорушенням проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також санкція за екоцид, що за верхньою межею досягає максимального строкового розміру покарання у виді позбавлення волі та визначає його як особливо тяжкий злочин, обумовлюють висновок про надзвичайну суспільну небезпечність діяння за ст. 441 КК. Водночас вказана норма рідко застосовується на практиці. Так, за даними Єдиного звіту про кримінальні правопорушення, у 2020 р. було обліковано 6 кримінальних проваджень за ст. 441 КК України, у 2021 р. – 2, у 2022 р. – 15,

у 2023 р. – 7. При цьому в Єдиному державному реєстрі судових рішень відсутня судова практика за вказаним злочином. Вочевидь таку ситуацію можна пояснити не лише відсутністю екологічних катастроф на території України, а й складністю практичного застосування цієї норми, обумовленою низкою недоліків її конструювання, до яких можна віднести такі.

1. *Невизначеність форм суспільно небезпечних діянь*, які за диспозицією норми ст. 441 КК України можуть виражатися в масовому знищенні рослинного або тваринного світу, отруєнні атмосфери або водних ресурсів або у вчиненні інших дій. Семантичний аналіз слів, через які виражені ці діяння, показує, що вони сконструйовані через слова, що характеризують активну поведінку суб'єкта злочину: «знищення» – дія за значенням «знищити», тобто вбиваючи, нищачи і т. ін., припиняти існування кого-, чого-небудь, призводити до загибелі, смерті; «отруєння» – дія зі значенням «отруїти», тобто робити що-небудь отруйним, шкідливим для здоров'я. Водночас ці слова вказують на стан, що настає внаслідок таких дій, тобто йдеться одночасно і про дію, і про її наслідок. Вказівка законодавця на «інші шкідливі дії» дає підстави для висновку, що діяння за ст. 441 КК України може бути вчинено тільки в активний спосіб, тобто у формі дій. При цьому такі дії обов'язково повинні мати безпосередню спрямованість на суспільно небезпечний наслідок, а також бути спроможними його спричинити.

2. *Невизначеність поняття «масового знищення рослинного і тваринного світу»*, яке є оціночним і має встановлюватися в кожному окремому випадку. Для розуміння ознаки масовості вбачається за можливе послуговуватися положеннями постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» від 10.12.2004 р. № 17, в якій відмічено, що, з'ясовуючи питання про те, чи є загибель або захворювання об'єктів тваринного світу масовими, суди, зокрема, повинні досліджувати відомості про чисельність тварин, риби, інших організмів, що загинули чи захворіли, їх поширеність на території України або конкретної адміністративно-територіальної одиниці (абз. 3 п. 5) [1]. Отже, під масовим знищенням рослинного і тваринного світу слід розуміти загибель великої кількості рослин та / або тварин або їх повне знищення, що передбачає значні масштаби, невибірковість, загальність як щодо флори, так і фауни, без конкретних видових або територіальних обмежень.

3. *Невизначеність поняття «отруєння» та складність його відмежування від поняття «забруднення»*. У зв'язку з цим слід констатувати, що саме останнє визначене в Законі України «Про охорону атмосферного повітря», відповідно до ст. 1 якого забруднення атмосферного повітря – це змінення складу і властивостей атмосферного повітря в результаті надходження або утворення в ньому фізичних, біологічних факторів і (або) хімічних сполук, що можуть несприятливо впливати на здоров'я людини та стан навколишнього природного середовища. Так само у ст. 1 Водного кодексу України визначається поняття «забруднення вод» як надходження до водних

об'єктів забруднюючих речовин, тобто речовин, які привносяться у водний об'єкт в результаті господарської діяльності людини. Водночас отруєння вочевидь становить такий ступінь забруднення, який робить атмосферу та водні ресурси шкідливими та/або непридатними для життя і здоров'я живих організмів.

4. *Невизначеність поняття «екологічна катастрофа» та критеріїв її встановлення.* На сьогодні в законодавстві та судовій практиці визначення цього поняття та його критеріїв не наведено. Правозастосувачу залишається послуговуватися напрацюваннями із правової літератури, в якій під екологічною катастрофою розуміють особливо тяжкі наслідки, які мають визначатися в кожному конкретному випадку з урахуванням таких критеріїв: 1) велика площа території, на якій відбулися несприятливі зміни в довкіллі; 2) суттєве обмеження чи виключення життєдіяльності людини або життя рослин чи тварин на певній території; 3) тривалість несприятливих змін у довкіллі або їх невідворотність; 4) істотні негативні зміни в екологічній системі (наприклад, зникнення окремих видів тварин або рослин, зміна кругообігу речовин) [2, с. 740].

5. *Складність встановлення наслідку у виді можливості настання екологічної катастрофи.* Для розуміння цього поняття за основу може бути взяте тлумачення поняття «загроза загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків» у кримінальних правопорушеннях проти безпеки виробництва, наведене в абз. 2 п. 21 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» від 12.06.2009 р. № 7, яке визначає їх як такі зміни у стані виробничих об'єктів, підприємств, унаслідок яких виникає реальна небезпека життю людей або реальна небезпека заподіяння (настання) шкоди вказаним у цих статтях благам. Тяжкість імовірних наслідків визначається залежно від цінності благ, які поставлено під загрозу, кількості осіб, які можуть постраждати від небезпечних дій, розміру можливої матеріальної шкоди [3].

Із вищезазначеного випливає, що можливість настання екологічної катастрофи як наслідок злочину можливо розуміти як такі зміни в безпеці довкілля, за яких виникає реальна небезпека настання тяжкої шкоди для тваринного або рослинного світу, атмосфери, водних ресурсів, інших природних об'єктів. При цьому наслідок у виді можливості настання шкоди за своєю природою є таким, що складно устанавлюється на практиці. У процесі правозастосування необхідно довести реальність такої можливості. Якщо наслідки у виді екологічної катастрофи настають, то їх устанавлення усуває необхідність встановлення можливості їх настання. Однак якщо екологічна катастрофа не настає, то проблема встановлення можливості її настання, а також відмежування цього кримінального правопорушення від інших кримінальних та адміністративних діянь викликає труднощі.

6. *Складність відмежування зазначеного кримінального*

правопорушення від суміжних правопорушень. Необхідно враховувати, що відповідальність за діяння, що посягають на екологічну безпеку, передбачена не лише в ст. 441 КК України, а й в інших нормах КК України. Так, у ст. 241 КК України встановлено відповідальність за забруднення атмосферного повітря. Критерії розмежування вказаних складів кримінальних правопорушень чітко не визначені, хоча санкції за них суттєво відрізняються: так, максимальне основне покарання за ст. 241 КК України передбачено у вигляді позбавлення волі на строк до 5 років, тоді як за ст. 441 КК України – до 15 років.

Окрім того, порушення екологічної безпеки не завжди є підставою для притягнення до кримінальної відповідальності. За такі посягання може наставати адміністративна та / або цивільна відповідальність. Наприклад, ст. 78 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за порушення порядку здійснення викиду забруднюючих речовин в атмосферу або впливу на неї фізичних та біологічних факторів, зокрема за перевищення гранично допустимих рівнів впливу фізичних та біологічних факторів на атмосферне повітря (ч. 2).

Таким чином, щодо застосування норми ст. 441 КК України вбачається низка проблем, виходячи зі специфіки опису ознак злочину, а саме невизначеність понять «масового знищення рослинного і тваринного світу», «отруєння атмосферного повітря», невизначеність поняття «екологічна катастрофа» та критеріїв її встановлення, складність встановлення наслідку у виді можливості настання екологічної катастрофи, а також складність відмежування зазначеного кримінального правопорушення від суміжних правопорушень. Такі проблеми обумовлюють юридичну невизначеність норми ст. 441 КК України, що виражається в нечіткості, незрозумілості, неоднозначності, непередбачуваності її тлумачення, що може на практиці створювати ризики порушення прав і свобод громадян.

---

1. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля: постанова Пленуму Верховного Суду України від 10.12.2004 № 17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04#Text>.

2. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб і допов. Харків: Право, 2020. 768 с.

3. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва: постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09#Text>.